

İSMAİL BİN ABDULLAH'IN ONİKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ

*İdris Güven KAYA**

ÖZET

“Oniki Hayvanlı Türk Takvimi”nin kökeni hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Kimi araştırmacılara göre kökeni Çin’e dayanır. Kimilerine göre de Türk Hakanlarından birinin yapılan savaşların zamanını tespit etmek için oluşturulduğu söylenmektedir.

Oldukça önemi haiz olan bu takvim XVIII. yüzyılda bile, nakil de olsa bu takvimin kimi çevrelerce hala biliniyor olması önemlidir. Bu kapsamda, üzerinde çalışarak tanıtmaya çalıştığımız söz konusu çalışmamız da bu geleneğin bir devamıdır.

Çalışmada İsmail bin Abdullah’ın Oniki Hayvanlı Türk Takvimi adlı eserinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, takvim, İsmail Bin Abdullah.

İSMAİL BİN ABDULLAH’S TWELVE ANIMAL TURKISH CALENDAR

ABSTRACT

There are various rumors about the origin of "Twelve Animal Turkish Calendar" According to some researchers, it is based on the origin China. According to some of the Turkish Khans said that was created in order to determine the time of the wars. This calendar save its importance in XVIIIth century.

In this context, we have been working on trying to promote the work in question is a continuation of this tradition. In the study, the work of Ismail bin Abdullah, called the Twelve Animal Turkish Calendar will mentioned.

Key Words: Twelve Animal Turkish Calendar, calendar, İsmail Bin Abdullah.

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. guvenkaya@kocaeli.edu.tr

Osman Turan, “Oniki Hayvanlı Türk Takvimi” üstüne yapılan çalışmalarla ilgili yorum yaparken, çalışmasının bir yerinde şöyle söyler:

“Milletlerin çağbilig (chronologie)leri bizi iki bakımdan alâkalandırır: 1) vesikalarda zikredilen vak’aların tarihini tesbit; 2) kullanılan takvimin esaslariyle onu kullanan kavmin kültür seviyesi ve tefekkür sistemi arasındaki münasebetleri tayin etmek...”¹ Araştırmacının da belirttiği gibi, birinci husus tarihçileri uzun yıllar ilgilendirmiş ve takvim üstüne daha çok yabancı ilim adamlarının yoğun çalışmalar yapmalarına, uzun uğraşlar vermelerine olanak vermiştir. Ancak, ikinci maddeye gelince: araştırmacıya göre “tarihimizin hemen her sahasında olan ihmal, kültür tarihi sahasında” da kendini göstermiş olmalı ki bu konuda gerektiği kadar çalışmalar yapılamamıştır.

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, bu takvimin kökeni hakkında kısaca bilgi verirken konunun tartışmalı olduğunu söyler.² Osman Turan ise “Bugün Oniki Hayvanlı Türk Takvimi hakkında mevcut araştırmaların bir kısmı ilmîlikten uzaktır; bir kısmı da onun tek cephesine aiddir..” der.³ Bunu söylerken araştırmacının kendine göre bir haklılık payı vardır: mevcut kaynakların çoğu Bîrûnî’nin El-Ahtarü’l- Bâkiye’sinde verdiği bilgilere dayanır ki araştırmacıya göre bu bilgilerin çoğu da eksik ve yanlıştır.⁴ Ebû Reyhan’ın El-Kânûnü’l-Mes’ûde’sinde olsun, Ebu’l-Fâdî’ın Âyîn-i Ekberî’sinde olsun Oniki Hayvanlı Türk Takviminden söz edilir. Bunlara Mîrem Çelebi’nin Nasîrû’dîn Tûsî’den naklettiği bilgileri de katabiliriz.

Bu konuda yerli kaynak olarak ilk başvuruda bulunabileceğimiz Kaşgarlı Mahmut, verdiği bilgileri çeşitli öykülerle süslemesine karşın, Divanü Lügati’t-Türk kuşkusuz bu konuda en derli toplu bilgileri içerir. Kaşgarlı, söz konusu takvimin öyküsünü ise şöyle anlatır:

“Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan, ulusıyla geneş (müşavere) yapar ve kurultayda ‘biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlıyalım; bu, aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın’ dedi. Ulus, Hakamın bu önergesini onayladı.”

“Bunun üzerine Hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını İlisu’ya doğru sürsünler diye emreder. Bu, büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlarlar; bir takım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer, her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak takılır. Bu hayvanlardan birincisi “sıçgan” (sıçan) imiş. İlk önce geçen bu hayvan olduğu için senenin başı bu adla anılmış ve “Sıçgan Yılı” denilmiş; bundan sonra sırasıyla geçen hayvanların adları yıllara verilmiş:

“Ud Yılı, Pars Yılı, Tawışgan Yılı, Nek Yılı, Yılan Yılı, Yund Yılı, Koy Yılı, Biçin Yılı, Takagu Yılı, İt Yılı, Tonguz Yılı, Sayı “Tonguz Yılına” varınca dönülerek yine “Sıçgan Yılı”ndan başlar.

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati’t-Türk’ü yazdığı yılın, bu hesaba nasıl uyacağını da açıklar: ona göre söz konusu kitabın yazıldığı yıl, H. 466 yılının “Muharrem ayı”dır. Kaşgarlı’ya göre bu dönem “Yılan Yılı”nın girdiği dönemdir. Bu yıl geçip de H. 467 yılı girince “Yund (At) Yılı” gelecektir.⁵

¹ Osman Turan, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul, 1941, s. 4

² Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 90-94

³ Age, s. 7

⁴ Age, s. 10-11

⁵ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati’t-Türk*, Çev. Besim Atalay, Ankara 1985-86, C. I, s. 344-346

Oniki Hayvanlı Takvim üzerine çalışan kimi yabancı bilim adamları, takvimin kökenini eski Mısır'a dayandırır, kimileri Çinlilerden Türklere geçtiğini söyler.⁶ E. Chavannes ise farklı olarak bu takvimin kökenini Türklere bağlamaktadır.⁷ Buradaki karışıklıkların başlıca nedeni, kuşku yok ki çoğunun, çalışmasına kaynak olarak daha önceki Doğulu ve Uzakdoğulu bilgilerin söylediklerini tekrarlamalarıdır: örneğin, Klapproth'ın verdiği bilgiler, Uluğ Bey'in Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili verdiği bilgilerin bir tekrarıdır. Oysa E. Chavannes Çin kaynaklarındaki bilgilerden yola çıkmıştır. Öte yandan B. Laufer ise Hind ve Tibet kaynaklarından yola çıkarak Türk tezini tenkit etmiştir. Yine L. De Saussure ise Çin kaynaklarından yararlanmıştır. W. Thomsene bu konuda Orhon Yazıtlarından yararlanırken P. Pelliot Göktürkler'in kullandığı bu takvimin daha önce de Türkler tarafından kullanıldığını söyleyen kapsamlı bir inceleme yapmıştır. Lünders ise yalnızca Chavannes'i eleştirmekle yetinmiştir.⁸

Türk Takvimi ile ilgili yerli çalışmalara gelince: M. Şerefeddin, Nasîreddin Tûsî ve Kaşgarlı Mahmud'u tekrarlamakla yetinmiştir. Ziya Gökalp ise Türk düşünce hayatına Durkheim metodunu uygularken E. Chavannes'in verdikleri bilgileri tekrarlamıştır. Avram Galanti, Bîrûnî'nin eksik ve yanlış bilgilerini tekrarlarken Dr. Rıza Nur daha genel bir yaklaşım göstermiştir. Fatih Gökmen ise Oniki Hayvanlı Türk Takvimi için Tûsî'nin bilgisinden yararlanmıştır.⁹

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi konusuna, Bulgar Türklerinin dillerinin kökeninden söz ederken değinir. J. J. Mikkola'nın Tuna Bulgarları üzerine yaptığı araştırmalardan yola çıkan Caferoğlu, J.J.Mikkola'nın Tuna Bulgarları'nın kullandığı On İki Hayvan Takvimi ile ilgili olarak "Çatalar" kitabesindeki bulgularından söz eder. Araştırmacı, söz konusu kitabede ilk olarak "Şegor Alem" ibarelerini çözmeğe çalışmış ve "Şegor" tabirinin, Hayvan Takviminin ikinci yılının adı olan "Sığır"ın karşılığı ve Bulgar diline göre onun telaffuz şekli olduğunu saptamıştır. Daha sonraki çalışmalarda "Davış"ın dördüncü yılın adı olan "Tavışkan/Tavşan" yılının Bulgar dilindeki söyleniş biçimi olduğunu, altıncı yılın adı olan Bulgarca "Dilom"un "Yılan" yılının karşılığı olduğunu, Bulgarca "Toh"un onuncu yılın adı olan "Takagu/Tavuk" yılı olduğunu, "Dohs"un on ikinci yılın adı olan "Tonguz/Domuz" yılı olduğunu, "Mor-Siklin" tabirinin Moğolca "at" sözcüğünün karşılığı olan "mor" dan geldiğini ve "Yund/At" yılının karşılığı olduğunu, "Kuçi" kelimesinin "koç" a izafe edilen "Koy/Koyun" yılının karşılığı olduğunu ve Mikkola'nın "Eth Behti" şeklinde telaffuz ettiği yılın on birinci yılın karşılığı olan "İt" yılı olduğunu söylemiştir. Caferoğlu'nun belirttiğine göre J.J.Mikkola Bulgar Takviminde on iki hayvan yılının yedisini saptamıştır.¹⁰

Ancak Bahaettin Ögel, Oniki Hayvan Takvimi konusunu Eski Türklerin rakamlara ve sayılara verdikleri önem kapsamında ele alır. Araştırmacıya göre "...efsaneleri masalları hep bu sayılar doldurmuş ve Türk dilinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir." Ona göre Oniki Hayvanlı Türk Takviminde de "saatler, günler, aylar ve hatta seneler bu onikili düzen üzerinden hesaplanır. Takvimin kökeni sorununa değinirken ise bu takvimin Türklerden mi Çin'e, yoksa Çin'den mi Türklere gelmiştir sorusuna bilim adamlarının somut bir yanıt vermekten kaçındıklarını ve çoğunun yuvarlak sözlerle geçitirdiklerini söyler. Ögel'e göre de yine bu konuda en kapsamlı araştırma yine Chavannes tarafından yapılmış olmasına karşın o da daha çok Türklerden yana bir tavır ortaya

⁶ J. Halévey, De l'introduction du Christianisme en Haute Asie", *Revue de l'histoire des religions*, XVII. S. 289-301, 1890, 1890 s. 286

⁷ E. Chavannes, "Le cycle turc de douze animaux", *T'oung Pao*, Série 2, vol VII, Leiden 1906, s. 51-122

⁸ Osman Turan, Age. S. 7-8

⁹ Age. S. 9

¹⁰ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 90-94/ J. J. Mikkola "Tuna Bulgarları'nın Kronolojisi (Türk Kitabeleri) Çev. Zâkir, Kadîri, *Türk Yurdu* XX, Yıl 1930, s. 7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

koymuştur. Ögel'e, bu özverili çabanın takdire şayan bir çaba olduğunu söylemesine karşın, bu konudaki belirsizliklere dikkat çekerek son söz olarak "Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Türklerle Çinlilerin müşterek malıdır" demiştir.¹¹ Ögel'e göre 12 yılın 5 katı 60 yıllık devreler ile muhakkak ki Hunlar'dan başlayarak Göktürkler'de, Uygurlar'da Batı Türkleri'nde (Bulgarlar'da) uzun yıllar kullanıldıkları bilinmektedir.¹² Göktürk yazıtları Uygur yazıtları ve Tuna Bulgar hanları Fihristi bu konuda önemli somut kaynaklardır. Manas Destanı'ndaki kimi olaylar da bu takvime göre tarihlenmiştir. Kaşgarlı Mahmut'un bu konu ile ilgili olarak verdiği ayrıntılı bilgilerde de Türklerin, on iki yıla on iki çeşit hayvan adını verdikleri tekrarlanır. Bu sayede çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha başka konuları hep bu yılların dönüşlerine göre hesap ettiklerini belirtilir.

Kaşgarlı, sözünün devamında, bu yılların Türkler arasında kutsal sayıldığına dikkat çekerek her birinde birer hikmet bulduklarını ve uğur saydıklarını belirtir. Bundan dolayı da yıllar üstüne fal açma geleneğinin oluştuğunu söyler. Söz gelimi, "Ud (Öküz) Yılı"na girildiğinde savaş çok olurmuş; çünkü "öküzler birbirleri ile vuruşurlarmış, tos yaparlarmış". Yine "Takagu (Tavuk) Yılı"nda "yiyecek çok olurmuş", ancak insanlar arasında kargaşa çıkarmış. Çünkü Kaşgarlı'ya göre "tavuğun yemi danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırırlar." "Nek (Timsah) Yılı" girdiğinde yağışlı olurmuş. Bu bakımdan bolluk olurmuş. Kaşgarlı'ya göre bunun nedeni timsahın suda yaşamasından dolayı imiş. "Domuz Yılı"nda ise kar ve soğuk çok olurmuş. Bundan dolayı da kargaşa çıkarmış.

Kaşgarlı Mahmut, Türklerin hafta ve aylarla da ilgili düşüncelerini de vermiştir: ona göre haftanın yedi gününün adı yokmuş. Çünkü "hafta" denilen kavram Türkler arasına İslamiyetle birlikte ortaya çıkmış. Ayların adlarına gelince: kentlerde ve Arapça olarak ortaya çıkmış. Göçebeliği sürdüren ve henüz Müslümanlığı kabul etmemiş Türkler, yılı dörde bölmüşler, yılın geçmesini böyle anladıkları. Kaşgarlı dört ayın üçünün adını şöyle verir: "Yeni günden (Nevruz) sonra ilkbahara Oglak Ay, sonra Ulug Oglak Ay derler; çünkü bu ikinci parçada oğalak büyür. Bundan sonra Ulug Ay denir; çünkü bu parça yaz ortasıdır; yer yüzünde nimet bolarır, hayvanlar büyür, süt çoğalır..." Kaşgarlı, dördüncünün adını her nedense vermez ve biraz da espirili olarak şöyle der: "Az kullanıldığı için öbür adı söyleyemiyorum, sen anla!"¹³

Eski Türklerin zamanla ilgili hesaplamaları bozkır kültürünün izlerini taşır. Bu bağlamda her biri bir hayvan adıyla anılan ve 12 yıllık devre esasına dayanan hayvan takvimi de bu kültürden doğmuştur, denilebilir.¹⁴ Bu esasa göre "1. yıla Sıçkan (fare), 2. yıla Ud (sığır, öküz), 3. yıla Pars, 4. yıla Tabışkan (tavşan), 5. Yıla Lu (ejder), 6. yıla Yılan, 7. yıla Yunt (at), 8. yıla Koy (koyun), 9. yıla Biçin (maymun), 10. yıla Takagu (tavuk), 11. yıla İt, 12. yıla Tonguz (domuz)" deniliyor. Yine bir yılı 12 ay olarak hesaplamışlar ve birinci aya "birinç", ikinci aya "ikinç", üçüncü aya "üçünç" ...v.b. adlar vermişler. Bir gün 12 kısım sayılmış ve her kısma "çağ" denilmiş. Yine, yıl 365 gün ve 5 küsur saat olarak hesaplanmış, günün başlangıcını ise gece yarısı olarak almışlar. Yılbaşı ise ocak-şubat aylarına rastlamış. Daha sonraları, Göktürkler döneminde, 12 Hayvan Takviminin güneş yılına çevrildiği kabul edilir. Reşit Rahmeti Arat'a göre bu 12 yıllık devre Çinlilerin "şıpkan"ı ile birleştirilerek 60 yıllık bir devreye kadar çıkarılabilmekte imiş. Yine araştırmacıya göre bu "60 yıllık devrenin üçü baş, orta ve son tabirleri ile birleştirilmekte ve böylece 180 yıllık bir devre elde edilmektedir. Daha uzun devreler için Türk, Çin sülalelerinin tahta

¹¹ Bahaettin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, s. 291-193

¹² W. Eberhard "Çin'in Şimal Komşuları" s. 77/ F.A. Beadberg, "On the Use of the Animal Cycle among Turca-Mongoli" *HJAS II*, 1938, s. 243-253

¹³ Kaşgarlı Mahmut, *Age.*, s. 346

¹⁴ İslam Ansiklopedisi, C. 12/2, s. 258

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

geçmesi, Manicilerde ise, Yazdigird devresi ve Mani'nin ölüm yılı, bazı zümrelerde Selevki devresi ve nihayet İslam muhitinde hicrî takvimleri kullanılmıştır..”¹⁵

XIII. Moğol istilasının geniş bir alana yayıldığı bir dönemdir. Bu yüzyılda söz konusu egemenliğin kapsamında, Türk kültürü de geniş bir yayılma alanı bulmuştur ve dolayısı ile Oniki Hayvanlı Türk Takvimi de bu yayılma alanlarında, Anadolu’da ve İran’da kullanılmıştır. Hulagü zamanında Maraga’da bir rasathane de kuran Nasîrüddin Tûsî’nin Zeyc-i İlkanî’de bu konudan bahsedildiği bilinmektedir. Ancak eserin yararlanıldığı kaynağı konusu tam açık değildir.¹⁶ XIV. yüzyılda Timur’un torunu ve Şahruh’un oğlu ünlü bilgin Uluğ Bey de Ziy-i Gürgânî’inde Tûsî’nin bilgisini tekrardan başka bir şey yapmamıştır.

Anadolu’da daha Selçuklular zamanında takvimin kullanıldığını biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gündelik hayatta kullanılmasa da bu takvimin bilindiğinin en güzel kanıtı XV. yüzyılda Uygur harfleriyle yazılan bir yarlıktır. Ancak, bu takvimin Türkler arasında ne zaman kullanımdan kalktığı hakkında somut bit tarih yoktur. Ancak, Fatih’in Uzun Hasan’a karşı kazandığı Otlukbeli Savaşının Çağatay kültürüne bağlı ülkelerce tanınması amacı ile kaleme alınan söz konusu yarlıkta bu takvim kullanılmıştır.¹⁷ Yine kaynaklarda XIV. ve XV. Yüzyıllarda bu takvimin “Tarih-i Türki” ve “Sâl-ı Türkân” adları altında kullanıldığı da bilinmektedir. Öte yandan İbrahim Hakkî’nin Marifetnâme’sinde, Bîrûni’den nakledilmiş olması muhtemel olan Türk Takvimi hakkında manzum bir bölüm bulunmaktadır.¹⁸

Mevcut bilgilerin ışığı altında Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgili bilgileri kısaca aktarmağa çalıştık. XVIII. Yüzyılda bile, nakil de olsa bu takvimin kimi çevrelerce hala biliniyor olması önemlidir. Bu kapsamda, üzerinde çalışarak tanıtmaya çalıştığımız söz konusu çalışmamız da bu geleneğin bir devamıdır.

Söz konusu olan eser, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi yazma eserler bölümünde 522 numarada kayıtlı olan Şerh-i Rûz-nâme-i Şuhûr-ı Şemsiyye adlı 26 varaklık bir yazmadır. Oniki Hayvanlı Türk Takvimi ise bu yazmanın Yk.13a ve 16b’dedir.

Eser, fesrengi, zencirekli çerçeveli baklava dilimli, orta şemseli, meşin cilt kaplı. Yk.1b’de kütüphanenin mühürü vurulmuş. Yk 1b ve Yk 2a, içi yıldız doldurulmuş, üç siyah bir kırmızı çizgi halinde, ötekiler yazmanın sonuna kadar tek kırmızı çizdi halinde çerçevelenmiş, her çerçevenin içi, genellikle siyah mürekkeple, yer yer kırmızı mürekkeple yazılmış sözcüklerden oluşmuş 17 satır yazıyla doldurulmuş.

Yk 1b, yıldızlı bir levha içinde, kitaba adını veren Şuhûr-ı Şemsiyye ibaresinin yazıldığı “ اللهم ياميسر كل عسير شرح روزنامه شهر شمسيه ” serlevhasıyla başlıyor. Kitabın bu bölümü Yk 10b’ye kadar sürüyor. Kitapta Yk 11a ile başlayan kısımda, yine kırmızı mürekkeple yazılmış kırmızı bir cetvel içinde “ در بيان معرفت اختيارات كواكب تسبعه سياره ” serlevhasıyla yedi gezegenin tanıtımı ile ilgili ayrı bir bir konuya geçiliyor ve Yk 12b’ye kadar devam ediyor. Yk 13a’da başlayan üzerinde çalışma yaptığımız bölüm kırmızı mürekkeple yazılmış “ معلوم اولمكه ” başlığı ile doğrudan konuya girilerek başlıyor ve Yk 16b’ye kadar devam ediyor. Yk 17a da yine kırmızı mürekkeple çerçeveli olarak kırmızı mürekkeple yazılmış “ احكام و خواص روزنامه عبدالغني نابلسي رحمة الله عليه ” serlevhada ise günlerden ve aylardan söz ediliyor. Bölüm, Yk 26b’ye kadar devam ediyor. Son iki Yk’da ise biri daire şeklinde öteki çizgiler halinde günleri ve ayları şematik olarak gösteren iki levha çizilmiş.

¹⁵ Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarik Kurumu, 1986, s. 419/ R. R. Arat “Eski Türklerde tarih zaptı, II.Türk Tarih Kongresi Zabıtları, 1943, s. 329-337

¹⁶ Osman Turan, Age. s. 16-17

¹⁷ Prof. Dr. R. Rahmeti Arat, *Türkiyat Mecmuası* C.VI, s. 303

¹⁸ Osman Turan, Age, s. 40-41

Yk.1b'nin girişi: “ Vaktā ki Şuhūr-ı Şemsiyye'nin ma'rifetinden noķşāna ma'lta' oldum ise bi-'avni'llāhi ta'ālā ve faẓla bu risāle-i 'azīzi yazup bizden ōnra gelen ihvān mūntefi' ola diyū mercūdur ki muhārir-i haķir biñyūz altmıř dōrt tārīhinde Tersāne-i 'Āmirede ser-kātib-i muhẓin sūrūp İsmā'īl bin 'Abdullāh hayrī du'āya vesīle olmaķ üzere yād ideler..” Őeklinde bir ibare ile bařlar. Anlařılacađı gibi eser, “Tersāne-i Āmirede bařkatip olarak gōrev yapan İsmail bin Abdullah tarafından 1164/1750-51 tarihinde yazılmıřtır. Yazmaktaki amacı da bir eksikliđi gidermektir. Yazar hakkında elimizde, kendisine ait verdiđi bu bilgiler dıřında Őimdilik herhangi bir bilgiye sahip deđiliz. Yazma, Yk. 26b'deki kayda gōre 1242/ 1826-27 yılında Galata'da oturan Mehmed Emin bin Mustafa tarafından kopya edilmiřtir.

İsmail bin Abdullah'ın Oniki Hayvanlı Tūrķ Takvimi ile ilgili bilgileri hangi kaynaktan aktardıđı ile ilgili somut bilgiler de sahip deđiliz. Ancak yazmanın giriři, (Yk. 13a) “ Ma'lūm ola ki, bu on iki yıl 'Acem uluları azmūde kılup ĥudūd-ı 'Acemden Ćīn-i Macīne varınca bunı anlar mīrāř dutarları..” cūmlesi ile bařlar. Öte yandan İsmail'in XVIII. yūzyılın bilginlerinden İbrahim Hakkı (1703-1781) ile aynı yıllarda yařadıđını biliyoruz. Bununla birlikte birbirleri ile iliřkilerinin olup olmadıđı konusunda herhangi bir somut bilgimiz yoktur. Yine, Marifetnāme'nin, İsmail bin Abdullah'ın eserinden yaklařık yedi yıl sonra yazıldıđı (1757) dūřūnūlūrse, kaynak olarak ondan yararlandıđını sōylemek de olanaksız. Ancak yazar “Acem uluları”nın bu kaynakları kullandıđı ile ilgili yorumda bulunmasına karřılık sōz konusu metninin bir yerinde (Yk.14a) Őōyle sōyler: “Ve bu nūsha Mođul lisānında '**Ayne'l-ĥayāt** isimli kitābdan terceme idmege her sene bilmek bilmemekden yegdūr”

İsmail bin Abdullah'ın burada sōzünü ettiği “Ayne'l-hayat” adlı eserin kime ait olduğu ve bu konuyla ilgisinin ne olduğu hakkında Őimdilik somut bir bilgiden yoksunuz.¹⁹ Ancak, İsmail bin Ahmed'in cağdaşı olan İbrahim Hakkı gibi onun da en azından bu dōnemde okunduğunu sandığımız Bīrūnī'den ya da Tūsī'den yararlanmış olabileceğini varsayabiliriz.

¹⁹ *Ayne'l-hayat* ya da *Reřahat* XV. yūzyıl bilginlerinden Fahreddin Ali Sāfi'ye ait olup Ahmet Yesevi ve tasavufi bilgilerle birlikte Nakřibendilik hakkında bilgiler vermektedir Bkz Dr. Nadir Hasan, “Mevlānā Sūfi Muhammed Dāniřmend ve Miratū'l-Kulūb”, *Atatūrķ Ūniversitesi Tūrkiyat Enstitüsü Dergisi* TAED 45, Erzurum, 2011, s. 9-16/Necip Fazıl, *Reřahat, Ayn El-Hayat*, Alem yayınevi, 2007

METİNİN TRANSKRİPSİYONU

13b

1 Ma'lûm ola ki,2 bu on iki yıl 'Acem uluları azmüde kılp 3 hudûd-ı 'Acemden Çîn-i Macîne varınca bunu anlar 4 mîrâş dutarlardı. Ya'nî bu 'ilm ol diyârlaruñ kavmi 5 atalarından oğullarına mîrâş iderlerdi. Ahkâm-ı 6 i'timâd ile zîrâ ol sene içinde sa'd ü naḥs 6 vaktine, bolluk, darluḡ, emînlik buna nazar ile i'tmâd 7 iderlerdi. Danyâl 'Aleyhi's-selâm te'lîf itmiş dirler.8 Ve ehl-i Fâris bu **On İki Sâli** burç hükmine 9 bağlayup dururlar. Ve her bir sâlini birer hayvâna kısmet 10 ve nisbet itmişler. Anlaruñ isimleri bunlardur ki zıkr olunur: 11 **Müş, Gāv, Pars, Hargüş, Timsâh, Mâr,** 12 **Esb, foyun, Maymûn, Tavuḡ, Kelp, Hük** . 13 **On İki Sâli** bu mezkûr hayvânâtuñ 'adli ve tabî'ati 14

cihetinden çıkarup dururlar. Ve daḡı bir kimesnenüñ kaç yaşında olduḡın bilmek dileseler, benüm

14a

velâdetüm 2 sâli **Müş** yâ hüd **Hük** dise, anuñ kaç yaşında 3 idüḡin bilüp ḡaḡa itmez. Ve daḡı bu ḡesâbuñ yıl 4 başı **Äzer**'üñ ibtidâ gününden i'tibâr iderler. Ve bu sâli5 evveli **Müş** ve âhiri **Hük**'dur. Ve daḡı sa'd ü naḥs tâli'in 6 bilürler. Ve bu dört fuşülüñ kangısında veled dünyaya 7 gelse ne vechile olur, anı beyan iderler. Ve bu nüsha 8 Moḡul lisânında '**Ayne'l-hayât** isimli kitâbdan 9 terceme idmege her sene bilmek bilmemekden yegdür. ḡattâ ḡakîm **Sokrat** 10 pîrlikde silâḡşörlük 'ilmini öğrenmege 11 heves itdi. O memleket ahâlisi didiler ki utanmaz 12 mısun, pîrlikde bunuñ gibi şan'ate heves idersün, 'ayıp 13 degül mi? İtdiğüm 'ayb ol vaḡitde olur kim, pîr 14 olup da hünersiz fevt olam, ḡayatda iken bî- 15 hünere ḡalam. Hünere bilmek 'ayb olmaz.

Sâl-i Evvel, Müş:16

Bu sâle **Müş** didükleri **Ḳavs burcına** müsâdif idi. 17 Müş sâli gelse yıl başı ḡoşluk ve emînlik birle 1 gice güz vakti yağmurlar çok yaḡa. Ekin, darı, oña 2 Bulḡar ili ucuzluk ola. Ve

14b

yıl âhiri şovuk 3 ola. Ḳan döküle, sulḡânlar ḡamḡîn ola. Ve 4 müş çok olup evlerde ziyan ideler. Ve daḡı uğrı 5 çok ola. Sulḡânlardan ḡazer kılp ziyâde şaḡınmak 6 gerek. Bu yılıñ ortasında toḡan oḡlan ziyade 7 zeyrek ola. Ähîrında doḡsa kezzâb ve münâḡ üzre 8 ola.

İkinci Sâl Gāv:

Bu sâlda derd-i şadâ' ve sâ'ir 9 emrâz çok ola. Ve her diyârda şovuk ḡatı olur. 10 Eḡrâf ve eknâfi şovuk urur. Bi-emri'llâhi te'âlâ deryâ 11 ḡarafından fitne ve âşüb olup ḡan döküle 12 ve sulḡânlara zaḡmet ḡâşıl ola. Ve güz vakitlerinde 13 yağmurlar çok yaḡa, ḡargele kırıla. Ve evvel yıl 14 başında toḡan oḡlan 'âlim ola. Ve-lâkin_15 kendüsi fâ'ide itmeye ve ḡayri kimseler umûrında 16 yeḡ ola, kendü umûrında eyü olmaya. Ve bu sâlüñ

Turkish Studies

17 ortasında doğan oğlan görklü ve āhirinde 1 vücuda gelen oğlan hemîşe guşşalu ve maracelu ola. 2 Allāhü a‘lem.

15a

Üçüncü Sāl Pars:

Bu yıl katı düşmenlü 3 ve kinlü sâldür. Şiddet-i şitâ ziyade dahı urmağ 4 ve toğuşmağ çok olup pâdişâhlar birbirleriyle 5 ‘ahdlerin bozarlar. Cebellerde zellerle ola, kıan 6 firāvān dökile. Ve yine tiz nizām bula ve ekin, darı 7 kalil ola. Ve bu sâlda toğan oğlan esedin 8 rüzsız ola. Ve āhirinde ve ortasında vücūda 9 gelen mevlūd kâhil ve sersem ve söz diñlemeyici 10 ola. Allāhü a‘lem.

Dördüncü Sāl Hargüş :

Bu sâlda 11 ni‘met çok ve lakin mevt bisyār, kış nerm ola. Ammā 12 yaz vaktinde mağrib tarafında gönül meşğüllüğü 13 olur. Maşriğ tarafından yaman haberler gele. Bu sālūñ 14 evvelinde vücūda gelen oğlan her nesnede avcı 15 ola ve bir yirde karar itmeye. Dahı sözine i‘timād 16 olmaya. Āhirinde toğan oğlan çok sözlü 17 ola. Ve kimse sözinde menfa‘at bulmayup vefasız 1 ola.

15b

Beşinci Sāl, Timsāh:

Bu sâlde şancış 2 çok olur. Ve arpa ve buğday, oña şovuğ katı ola 3 ağaçları şovuğ ura. Bu yılūñ başında vücūda gelen 4 oğlan harām-zāde, bed-baht ola. Ortasında veya 5 hod āhirinde doğsa yaman huylu ola. Kız 6 olursa fāhişe ola. Bu sene dünyāya gelen 7 mevlūddan hayır gelmeye. Allāhü a‘lem.

Altıncı Sāl, 8 Mār:

Bu sâlda kıraçlık ola, mīve az ola, Ve halk 9 beyninde vebā ola. Ve yılan ve çıyan çok. Bu sālūñ 10 evvelinde vücūda gelen oğlan yaman tab‘ ü ağır 11 sözlü ola. Çok bilici ve az sözlü. Ve kavlü bütün 12 ola. Ve vahdet yalnızluğu seve. Ammā kişiden tāli‘ 13 olmaz. Ve āhirinde doğan oğlan katı sözlü, ‘ilmi 14 bozuk, sözine i‘timād olmaya.

Yedinci Sāl, 15 Esb:

Bu sâlda Türkistān’da çok kıan kökülüp 16 fitne kıopa. Kış katı ola ve hayvānāt kıırıla. Güz 17 ekinleri eyü ola. Yaz vaktinde ululara mevt 1vāki‘ola. Bu sālūñ evvelinde vücūda

15b

gelen oğlan 2 'âkil ü kâmil ve halk beyninide hürmetli olup ve lâkin 3 maraz zahmetleri zühûra gele. Dahı sultânlar katında 4 sözi geçe ve gayet bahâdır ola ve hünêrlî olup 5 nâs beyninide mu'teber ola. Ortasında yâhûd âhirinde 6 doğan evlâd yaman huylu olup guşşalu ola.7Allâhü a'lem.

Sekizinci Sâl, Koyun:

Bu sâl, kış 8 uzun olup eñlere âfet irişe. Ve haramî çok 9 olur. Bu sâlün başında doğan oğlan halkı 10 cem' idüp besleyici ola. Ve nâs beyninde sevgülü, 11 eyü ola ve zeyrek olup er sözlü ola.12 Kebîre vü sağıre şayınıcı ola. Ya'nî halka fâ'ideli 13 ola. Ortasında vücuda gelen evlâd düşmânları 14 çok ola. Kızları eyü ola. Âhirinde doğsa 15 akli nâkış ola ve 'ömri kışa ola. Allâhü a'lem.

16 Tokuzuncı Sâl, Maymün:

Bu sâlda kuraklık 16 ve mevt-i esb bisyâr, koyun, tavar çok olup 1kış katı olur. Ulular cem' 16a

olup birbirine hıyânet 2 ideler. Halk arasında senc çok olup ra'iyete 3 güçlük ola. Kış korhulu ola. Bu sâlün evvelinde 4 doğan oğlan sevgülü olup çok bilici, halkı 5 kovlayıcı, sırrı ve niyeti yaman ve söz uğurlayıcı 6 mashara ola. Ortasında yâhûd âhirinde gelen 7 evlâd yaman ve kirli ola. Allâhü a'lem.

Onuncı 8 Sâl, Tavuk:

Bu sâlda başsuz gözsüz yıl 9 olur. Uğrı çok olup yağmur az yağa. 10 Yiyecek, içecek az olup bazar narhı kız 11 ola. Hürde yemişler firâvân ve kış uzun ola. 12 Bu sâlün evvelinde vücuda gelen evlâd zeyrek 13 ve yüzi görklü ola, kendüye hayrı az ola, eli 14 tar ola. Her vech ile cem' itdüğü değme bir yirde 15 durmaya. Zîrâ tavuk ne bulsa boğazından arturmaya. 16 Eger ortasında yâhûd âhirinde doğsa mihr-bân 17 olup güvenülücü ola. Allâhü a'lem be-hâkîkate'l-hâl.

16b

1 On birinci Sâl, Kelb:

Bu sâlün kuraklığı çok 2 olup, mîveler çok olup, dahı at ve deve mevtî 3 bisyâr, haramî çok olup, bu sâlün evvelinde 4 vücuda gelen evlâd tabi't yavuz, yırtıcı, boğazlı, 5 sözcî, ortasında yâhûd âhirinde doğan 6 oğlan yürekli, vefâlu ya'nî muhabbeti dâ'im ola. Allâhü 7 a'lem.

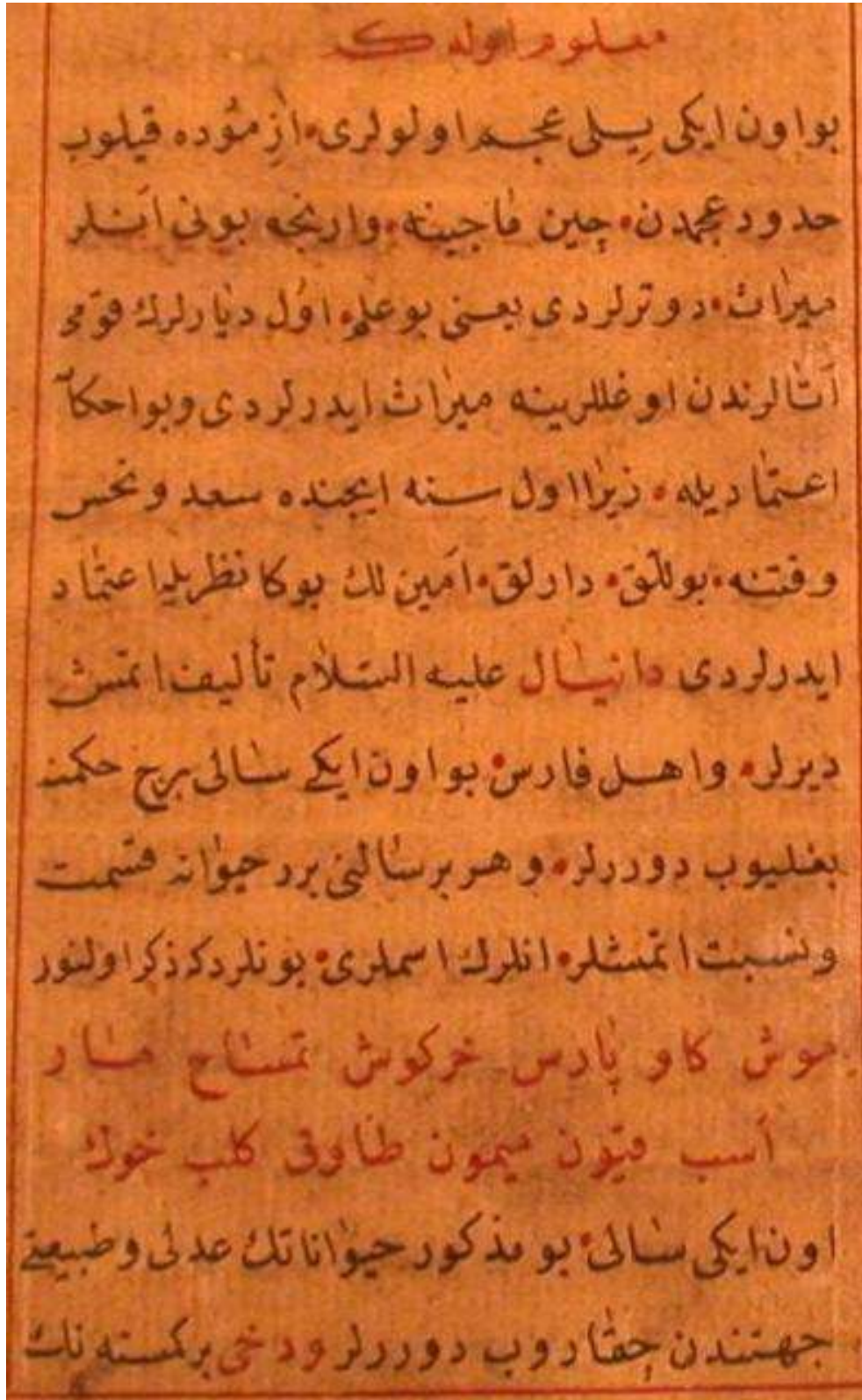
On ikinci Sâl, Hük:

Bu sâlda kız 8 ve oğlan çok doğsa 'illetli, ağırıklı ola. Dahı 9 ekinler azrak, özge ni'metler ola. Kış katı uzak ola.10 Melikler arasında hilâf düşe. Güz ni'metleri ba'zı 11 yerde qar altında kala ve halk bir yerden bir yere göç 12 idüp ra'iyet zahmet çeke. Ve bu sâlün evvelinde 13 doğan

oğlan kuvvetli, yaman, gnli şatı ve cihan 14 bozıcı olup ortasında ve āhirinde vucuda gelen 15 evlād halkdan kendüyi dānā egleye.Allāhü a‘lem.

16 Temmet

METNİN ASLI

1

Turkish Studies

قاج یاشنده اولدوغین بلمک دیسه لر نیم ولادتم
 سالی موش یاخوک خوک دیسه انک قاج یاشنده
 اید و کین بلوب خطا تمز **دوخی** بو حسابک بیل
 باشی آزرک ابتدا کونشدن اعتبار ایدر لر و بوسالی
 اولی موش و آخوری خوک دره خی سعد و نحس طالعیز
 بلورلره و بودرت فصولک قنغی سنده ولد دنیا یه
 کلسه نوجهله اولورانی بیان ایدر لر و **بو** نسخ
 مفعول لساننده عین الحیات اسملو کتایدن
 ترجمه ایدمکه هر سینه بلمک بلمکدن یکدر معنی حکیم
سفر ایدمکه سلا حشورلق علمنی او کرمک
 هوس ایندی او مملکت اها لیبسی دید بلمکه او تمز
 مسن بیلرکده بونک کی صنعته هوس ایدر سن غیب
 دکلره ایتدی کم عیب اول وقتده اولور کیم پیر
 اولوبده هنر سز فوت اولام **خیاتده** ایکن بی
 هنر قلام هنر بلمک عیب اولمز **سال اول موش**
 بوساله موش دید کلری فوتس برجنه مضاد فایده
 موش سالی کلسه بیل باشی خوشاق و آمینک برله

Turkish Studies

كچه كوز وقتي يغمور لر چوق يغه اكين داري اوگا
 بلغا رايلى او جوزلق اوله ويل آخري صووت
 اوله قان دو كياه سلطانلر غمگين اوله و
 موس چوق اولوب اولرده زيان ايده لره دنخي اوغور
 چوق اوله سلطانلردن حذر قوب زياده مستحق
 كرك و بويلك اورته سنده طوغان اوغلان زياده
 زيرك اوله آخنده دو غسه كذاب و مشاق و زره
 اوله ايكنجه سال كا و بوسالده درد صدام و شاره
 امراض چوق اوله و هر ديارده صوق قئي اولور
 اطراف واكتافي صوق اورره يا الله تعا دريا
 طرفندن فتنه و آشوب اولوب قان دو ككيل
 و سلطانلره زحمت حاصل اوله و كوز وقتلر نده
 يغمور لر چوق يغه خر كله قيريله و اول يله
 باشنده طوغان اوغلان عالم اوله اول كن
 كند و سي فائده ائمه و غيري كسه لرامورنك
 يك اوله كند و امورنده آيو اوليه و بوسالك
 اورته سنده دو غن اوغلان كوركلو و آخنده

Turkish Studies

وجوده کلان اوغلان همیشه عنصه لو و مرضلورده
 الله اعلم او جینی سال یارس بویل قتی دشمنلو
 وکین لوسالدره شدت شتاز یاده دخی اورموت
 و طرفوشیق چوق اولوب . پادشا هار بربر لوبیلد
 عیدترین بوزه لر و جیللرده دلرله اوله قانت
 فراوان دوکیله وینه تیز نظام بوله واکین داری
 قیل اوله ربوسالده طوغغان اوغلان اسدن
 روز سزا اولده و آنخونده واورته سنده وجوده
 کلان مولوده کاهل و سرسم و سوزد کلیمچی
 اوله الله اعلم در دینی سال خرکوش بوسالده
 نعمت چوق وولکن موت بسیار قیس نرم اوله اما
 باز وقتنده مغرب طرفنده کوکل مشغول لغی
 اولور مشرق طرفندن یمان خیر لیکله بوسالک
 اولتنده وجوده کلان اوغلان هر نسنه ده و جی
 اوله و بریده قراراتیه . دخی سوزینه اعتماد
 اولتیه . آنخونده طوغغان اوغلان چوق سوزلو
 اوله وکسه سوزنده منفعت بولمیبوب و فاسز

Turkish Studies

اوله بيشخ سال تمساح بوسالده صابخش
 چوق اولوره و آربه و بىداى اوگا صوق قتی اوله
 ايجلری صوق اوره بويلاک باشنده وجوده کلز
 اوغلان حرام زاده بدخت اوله اورتسنده ويا
 خود آخونده دوغسه بمان خوبلوا اوله قتر
 اولورسه قاحشه اوله بوسنه دنيايه کلان
 مولودن خير کليه الله اعلم الشیخ سال
 مار بوسالده قورا قلق اوله ميوه ازا اوله وخلق
 بيننده ويا اوله ويلان چيان چوق بوسالک
 اولنده وجوده کلان اوغلان بمان طبع و آغر
 سوزلوا اوله چوق بيلی واز سوزلوه و قولی بتون
 اوله و وحدت یا لکر لغی سوه اقا کشیدن طالک
 اولزه و آخونده دوغن اولاد قتی سوزلوه عملی
 بوزوق سوزینه اعتماد اولمیه بیدخی سال
 آیب بوسالده ترکستانده چوق قان دوکلوب
 قینه قویبه قیش قتی اوله و حیوانات قریبه کوز
 اکین لری ایوا اوله یاز وقتنده اولولره موت

Turkish Studies

واقع اوله بوسالک اولنده وجوده کلان اوغلان
 عاقل و کامل و خلق بیننده جرمتلر اولوب و لکن
 مرض زحمتلری ظهوره کله دخی سلطان لر قشده
 سوزی کجه و ضایت بهادر اوله و هنرک اولوب
 ناس بیننده معتبر اوله اورت سننده یاخورد آنزنده
 دوغمن اولاد بمان خوبیلر اولوب غصه لور اوله
 الله اعلم کزنجی سال قیون بوسال قیش
 اوزون اولوب اکثره آفت ایریشه و حرامی چوق
 اولور بوسالک باشنده دوغمن اوغلان خلق
 جمع ایدوب بسلیجه اوله و ناس یاننده سوکلو
 ایو خوبیلی اوله وزیرک اولوب ارسوزلور اول
 کبیره و صغیره ابو ضانجی اوله یعنی خلق فایده لور
 اوله اورت سننده وجوده کلان اولاد دشمنلری
 چوق اوله قزلی ایوا اوله آخرنده دوغمن
 عقی ناقص اوله و عمرک قصه اوله الله اعلم
 طغوزنجی سال بیمون بوسالده قور اقلوق
 و موت اسب بسیار قیون طوار چوق اولوب

Turkish Studies

قیش قش اولور اولور جمع اولوب بیره خیانت
 ایدله خلق اراسنده سنجی چوق اولوب رعیت
 کوچ تک اوله قیش قورخلو اوله بوسالک اولنده
 دوغن اولورن سوکلوا اولوب چوق بیلجی خلقی
 قولایچی سزی ونیتی یان وسوزا وغورلیسی
 مسخره اوله اورته سنده یا خود آخونده کلان
 اولاد یمان فکرت اوله الله اعلم او سنجی
سال طاوق بوسالده باش سز کوز سز بیل
 اولور او غری چوق اولوب بضمور آذ بعبه
 ییه جک ایجه جک آزا اولوب بازار نرخی قش
 اوله خرده بمشرفراوان وقیش اوزون اوله
 بوسالک اولنده وجوده کلن اولاده زیرک
 ویوزی کورکلوا اوله کندویه خیری ازا اوله
 ظارا اوله هر وجهله جمع اندیکی دکه بریرده
 درمیه زیبا طاوق نه بولسه بوغازندن آرتور
 اکراورته سنده یا خود آخونده دوغسه هر با
 اولوب کونولسی اوله الله اعلم بحقیقه الحال

Turkish Studies

قییش قنئی اولور. اولولر جمع اولوب بریره خیانت
 ایدله لر خلق اراسنده سیخه چوق اولوب رعیت
 کوچ تک اوله. قییش قورخلو اوله بوسالک اولنده
 دوغن اوغلان. سوکلوا اولوب چوق بیللیخ خلقی
 قولایچی. سرى و نیتی یان. وسوزا و غورلیسی
 مسخره اوله. اورته سنده یا خود آخرنده کلان
 اولاد یان فکری اوله الله اعلم او شیخی
سال طاوق بوسالده باش سز کوز سز بیل
 اولور. اوغری چوق اولوب. بغمور آند بینه
 ییه جک ایجه جک آزا اولوب. بازار نرخی قنیز
 اوله. خرده یمشلر فراوان. وقیش اوزون اوله
 بوسالک اولنده. وجوده کلن اولاد. زیرک
 ویوزی کورکلوا اوله. کندویه خیری ازا اوله الی
 طارا اوله. هر وجهله جمع اتدیکی دکر بریده
 دورمیه. زیرا طاوق نه بولسه بوغازندن آرتور
 اکراورته سنده یا خود آخرنده دوغسه هر بانه
 اولوب کونولسی اوله الله اعلم بحقیقه الحال

Turkish Studies

اون برنجی سال کلب بوسالک قورا قانی چوق
 اولوب میوالر چوق اولوب دخی آت و دوه موتی
 بسیار خرای چوق اولوب و بوسالک اولنده
 وجوده کلان اولاد طبعی یاوز برطیج بوغزلی
 سوزجی اورت سنده یاخود آنزلنده دوغن
 اوغلان بور کلو و قالو یعنی محبتی دائم اوله الله
 اعلم اون اریک سال خولک بوسالده قز
 و اوغلان چوق دوغسه علتلی آغز قلی اوله دخی
 اکتلا ازرق از که نعمتلا اوله قیش فتی او زاق اوله
 بلکلر ارا سنده خلاف دوشه کوز نعمتلی بعض
 برده قارالتنده قله و خلق بریردن بریره کوچ
 ایدوب رعیت زحمت چکد و بوسالک اولنده
 دوغن اولاد قوی یمان کوکلی فتی و جهات
 بوزنجی اولوب اورت سنده و آنزنده وجوده کلز
 اولاد خلقتدن کندوی دانا اکلیمه الله اعلم
 تمست

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- ARAT**, Reşit Rahmeti; *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarik Kurumu, 1986
- ARAT**, Reşit Rahmet, "Eski Türklerde tarih zaptı, *II.Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1943, s. 329-337
- ARAT**, Reşit Rahmeti; "Fatih Sultan Mehmed'in Yarılığı", *Türkiyat Mecmuası* 1936-39, C.VI, s. 285-322
- BEADBERG**, F. A.; "On the Use of the Animal Cycle among Turca-Mongoli" *HJAS II*, 1938
- CAFEROĞLU**, Ahmet; *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984
- CHAVANNES**, E.; "*Le cycle turc de douze animaux*", *T'oung Pao*, Serié 2, vol VII, Leiden 1906
- EBERHARD**, W; "Çin'in Şimal Komşuları" Ankara, 1942
- HALÉVEY**, J.; "De l'introduction du Christianisme en Haute Asie", *Revue de l'histoire des religions*, XVII. S. 289-301, 1890
- "Türkler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 12/2, s. 258
- KAŞGARLI** Mahmut, *Divanü Lügati't-Türk*, Çev. Besim Atalay, Ankara 1985-86
- KISAKÜREK**, Necip Fazıl; *Reşahat, Ayn el-Hayat*, Alem yayınevi, 2007
- MİKKOLA**, J. J.; "Tuna Bulgarları'nın Kronolojisi (Türk Kitabeleri) Çev. Zâkir, Kadîri, *Türk Yurdu* XX, Yıl 1930
- HASAN**, Nadir; "Mevlânâ Sûfi Muhammed Dânişmend ve Miratü'l-Kulûb", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi* TAED 45, Erzurum, 2011
- ÖGEL**, Bahaettin; *Türk Mitolojisi I-II*, Türk Tarih Kurumu, 2010
- TURAN**, Osman; *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul, 1941.